

УДК 801.56:802.0:

Эшкараева А.М.

И.Арабаев атындагы КМУнин ага окутуучусу

АНГЛИС ЖАНА КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕГИ МАКАЛ-ЛАКАПТАРДЫ САЛЫШТЫРМА ИЗИЛДӨӨСҮ

Макалада англия жана кыргыз элдеринин оозеки жана жазма түрүндө колдонулуп жүргөн, кеңири таралган өмүр, эмгек, насыят, үй бүлөөлүк турмуш жана жаныбарлар жөнүндөгү макал-лакаптар камтылды.

Негизги сөздөр: макал-лакаптар; өмүр; эмгек; насыят; үй бүлөөлүк турмуш; жаныбарлар

Эшкараева А.М.

ст.преподаватель КГУ И. Арабаева

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОК В АНГЛИЙСКОМ И КЫРГЫЗСКОМ ЯЗЫКАХ

В статью включены наиболее распространенные пословицы и поговорки о жизни, труде, заветы, семейной жизни и животных употребляемые в устной и письменной речи.

Ключевые слова: пословицы и поговорки; жизнь; труд; заветы; семейная жизнь; животные

A.M. Eshkaraeva

senior teacher of I.Arabaev KSU

A COMPARATIVE ANALYSIS OF PROVERBS AND SAYINGS IN ENGLISH AND KYRGYZ LANGUAGES

The article includes the most widespread proverbs and saying about life, labor, precepts, family life and animals which are used in oral and written forms.

Key words: proverbs and saying; life; labor; precepts; family life; animals

Макал-лакап – адамдардын көп жылдардан бери келе жаткан философиялык ой корутундуларын жыйынтыктап, алардын турмуш тажрыйбаларынын негизинен алынган, рифмалашкан жана ритмдешкен бир же бир нече сүйлөмдө ойду бүтүрө айткан, тарбиялоо максатында колдонулган фольклордук чыгармалар.

“Адам оюнун, акыл-эсинин энциклопедиясы” болгон макалдар дээрлик дүйнөнүн бардык элине таандык болуп саналат. Элдик оозеки чыгармачылыкта Макал-лакаптар өзгөчө орунга ээ [11].

Элдик оозеки чыгармачылыкта макал-лакап өзгөчө орунга ээ. Түзүлүшү жагынан кыска жана нуска болуп, айтыла турган ойду таасын чагылдырат. Макал-лакаптарда элдин тарыхы, турмуш-тиричилиги, үрп-адаты, салт-санаасы орун алат. Жөнөкөй эле сөздөр турмуштук тажрыйбада элдин элегинен өтүп, нуска болорлук, адамды ойлонторлук накыл сөзгө айланат. Ошентип, макал-лакап адамдын акыл-эсинин энциклопедиясын түзөт. Макал менен лакап түзүлүшү, мазмуну, айтылышы боюнча бир-бирине өтө жакын келет жана алардын бири-биринен айырмалануу өзгөчөлүктөрү да бар.

“Макал – араб сөзү, пословица поговорка; афоризм мудрое изречение” –дейт “Кыргызча – орусча сөздүктү” түзүүчү профессор К.К.Юдахин.

Лакап — кандайдыр бир окуянын негизинде же адамдардын жүрүш-турушунун, мүнөзүнүн өзгөчөлүгүн жыйынтыктап, так, элестүү берилген, өзгөчө чечмеленүүчү тарыхы бар, көбүнчө каймана айтылып, контекстке карата мааниси чечилүүчү кыска, образдуу сүйлөм.

Жашоо шарттарында адамдар байлыкты жана жардылыкты, дыйканчылыкты жана малчылыкты, эрдикти жана коркоктуктукту жана башка толуп жаткан көрүнштөрдү өткөзөт. Дал ушул адамдар аралашкан жандуу күрөш, алардын эс-акылынын деңгээлине жараша корутундуланып оозеки көркөм чыгармаларда орун ала берген. Турмуш корутундуларынын орун алышы жагынан оозеки көркөм чыгармалардын бардык жанрына салыштырган күндө да макал-лакаптай бай, кенен жанрдын түрүн табуу кыйын.

Макаланын негизги максаты болгон англис жана кыргыз тилдеринде өмүр, сүйүү, эмгек, насыят, үй-бүлөө турмушу жана жаныбарлар жөнүндө толгон макал-лакаптарды кезиктиребиз. Анткени жалпы эле адамзатынын турмуштук тажрыйбалары өтө эле ар түрдүү: бир-жагынан материалдык турмуш менен байланышса, экинчи жагынан духтук турмуш менен байланышат. Адамдардын турмуштук тажрыйбаларынан пайда болгон макал-лакаптардан ошол элдин тарыхын элестете алабыз.

Элдик оозеки чыгармалардын ичинде үгүт-насыят, терме ырлар макалдарга турмушту, адамкерчилик жөнүндө үй-бүлөөлүк, коомдук мамилелерди курч, элестүү сөздөр менен баяндап берүүдө эң окшош болушат.

Every man is the architect of his own fortune - *Адам – өз бактысынын кулу;*

Silence is golden - *Унчукпаган үйдөй балээден кутулат;*

Calamity is man's true touchstone - *Адам тар кыяда сыналат;*

What you do is who you are - *Адам эмгеги менен таанылат;*

Death is the great leveler - *Адамга өлүм ак;*

Where there is a will, there is a way - *Адамдан амал качып кутулбайт;*

There is no bad trade - *Адамды билгиң келсе, бийлик бер;*

The clothes make the man. Fine feathers make fine birds - *Адам көркү чүпөрөк, бадал көркү жалбырак [6, 8].*

Адамды адам кылган эмгектин маанисин айгинелеген, эзелтеден ата-бабалар кесиби болуп саналган мал чарбачылыгы менен дыйканчылыктагы эмгекти даңазалаган, жаш муунду ар кандай өнөр үйрөнүүгө үндөгөн жана ар түрдүү кесип ээлерин даңктаган, жатып ичер жалкоолорду мазактаган макал-лакаптар кайсы гана элде болбосун арбын кезигүүчү көрүнүш [5].

It is a great life if you don't weaken - *Эмгек менен эл көгөрөт же Эмгек эрезеге жеткизет;*

Worry killed the cat - *Эмгек эмес түйшүк карытат;*

Easy come, easy go - *Эмгексиз тапкан мал эсепсиз кетет;*

A good dog deserves a good bone, good work deserves good reward - *Эмгектенсең, берекет же болбосо Иштесең-тиштейсиң;*

Idleness is the root of all evil - *Эмгектин түбү ырахат;*

As you sow, so you reap - *Эмнени эксең ошону аласың;*

No gains without rains - *Мээнет болбой, дөөлөт болбойт. Мээнет менен тапканың таттуу;*

Practice makes perfect - *Иш билген майын чыгарат;*

The end crowns the work - *Иш кылган ишине мактанат, аш кылган ашына мактанат;*

To enjoy the fruit of ones labour - *Ак эмгектин наны таттуу, жалкоонун жаны таттуу [6, 8].*

Кыргыз элинин макал-лакабын биринчи жыйноочулардан болгон жана жыйнаган макал-ылакабын белгилъ классификацияга салууга аракет кылган К. Мифтаков болуп саналат.

Ал өзүнүн жыйнагында макал, ылакаптык тике маанисин гана эске алып жана башкы маселе катары алардын чыккан булагынын белгисин карап, субъективдүү рубрикалар боюнча жайгаштырган. Мисалы, темалары: Улуу жаратылыш: күн, ай, жер, тоо, суу, булут, жаан, кар; жаныбарлар, үй, айбаны, жылкы, уй, төө, эшек, ит ж.б. майда жаныбарлар: балык, чычкан, тоок, жылан, кумурска ж. б. жөнүндө [7].

Everything in its time - Ар нерсенин өз убагы. Жаз болсо, кыш болбосо; Аш болсо иш болбосо; Койду короодо сат, ашты ороодо сат; Коендун териси бир жыл чарыкка чыдайт.

Ал эми кээ бир англис жана кыргыз макал-лакаптарынын ортосундагы окшоштуктар жана айырмачылыктар төмөндөгү белгилер менен берилет.

-Кээ бир макал-лакаптар эки тилде тең бири бирине – эквиваленттик мааниси жагынан жакындашып кетет. Алар мүнөзү жактан тематикалык жана логикалык жактан бири-бири менен болгон окшоштугун байкоого болот.

Мисалы: *Strike while the iron hot - Темирди кызыганда сок;*

The dogs bark but the caravan goes on - Ит үрөт, кербен жүрөт;

Fish begins to stink at the head - Балык башынан чирийт [1].

-Грамматикалык жактан эки макал тең императивдик сүйлөм болуп эсептелинип, тематикалык мааниси жагынан бирдей окшоштук кыймыл-аракетти туюндурат. Ал эми бул макалдардын группасы логико- семантикалык структуранын биримдиги, тематикалык мүнөздүн ар түрдүүлүгү жана реалдуулуктун (реалий) окшоштугу.

Мисалы: *Like master, like man; Like priest, like people - Бузулган элге бучук молдо болот;*

Like mother - like daughter – Энесин көрүп кызын ал.

-Англис жана кыргыз макалдырын салыштырганда бири-бирине көз каранды болгон түр пайда болот, башкача айтканда тематикалык окшоштук менен реалдуу топ логика-семантикалык түзүлүштөрүнүн окшошбостугу.

Мисалы: *He who would catch fish must not mind getting wet - Эмгеги аздын өнмөгү аз.*

-Кээде эки макалдын логико-семиотикалык жактан окшошпой калганда анын мааниси жагынан окшошкон макал менен которуп коюуга болот.

Мисалы: *The game is not worth the candle - Ам тери кайтпайт.* Англис тилинде бул макал тарбиялык мааниде колдонулса, ал эми кыргыз тилинде болсо тарбиялык үйрөтүү маани мүнөздүү эмес. Макалга дидактикалык багыт мүнөздүү [8].

-Макал-лакаптарга көп убактарда каймана мааниде формасынын түзүлүшү таандык болот. Бирок буга карап формасы менен мазмунун бөлүп кароого болбойт. Ал макал же лакап кандай формада түзүлбөсүн, сөздүк шериктештигин текшергенден кийин, негизги семантикасын табууга туура келет. Анткени, формасыз мазмун болбойт. Макал-лакаптардын формасынын түзүлүшү түрдүүчө болот. Бирок, козголуп жаткан маселе макал-лакаптын классификациялоо принциби жөнүндө гана болгондуктан, алардын көркөмдүк өзгөчөлүгүн жана эстетикалык баалуулугуна өзүнчө тереңирээк токтолуу абзел.

Корутундулаганда, макал-лакаптарды классификациялоо маселесинин коюлушу закондуу түрдө ички жана тышкы зарылдыктан келип чыгат. Бул ар түрдүү формадагы макалдар бир-бирине барабар болсо да абсолюттук түрдө кароого болбойт. Биз мында бир эле маанини айтыш үчүн эки улут эки түрдүү формада айта турганын көрсөтмөкчүбүз. Ар бир улуттун өзүнчө боёктору боло турганы жана ал экинчи улуттун улуттук боёкторун жокко чыгарбастан кайта ага форма бере турганы белгилүү эмеспи. Кээ бир учурда эки улутта тең бир эле маанини абсолюттук эквивалент түрүндө берген учурларын жолуктурууга болот — б. а. калька түрүнө жатуучу макал-лакаптар бар.

Кээ бир учурда ар бир улуттун өзүнө гана тиешелүү болгон макалдар бар. Аларды которууда котормочу макалга тиешелүү болгон эквивалентин табууга кыйын.

Мисалы: «*An apple a day keeps the doctor away*» бул макалдын орусча эквиваленти болсо дагы (*кто яблоко в день съедает, у того доктор не бывает*) кыргызча эквиваленти жок болгондуктан сөзмө-сөз которууга болот. Ал эми кыргыз элинин жеке менталитетине тиешелүү «*Төркүнү жакындын төшөгү жыйылбайт*» деген сыяктуу макал-лакаптарын англис же орус тилдеринен кездештирүү өтө кыйын. Кээ бир учурда аларга туура эмес макалды берип коюп оригиналдан өзгөчөлөнүп, алыстап кеткен учурлар да бар.

Колдонулган адабияттар:

1. Белина Л.И. English Proverbs. -М.: «Гос.издательство», 1998.

2. Гварджеладзе И.С. Д.И. Мчедлишвили English proverbs and sayings -М.: «Язык и наука», 2004.
3. Давлетбакова Д. Пословицы и поговорки кыргызского народа Б. : «Мектеп», 1997.
4. Даль В.И. Пословицы русского народа -М.: «Наука», 1957.
5. Керимжанова Б. Кыргыз элинин макал – ылакаптары -Ф.: «Мектеп», 1948.
6. Кыргыз макал – ылакаптары -Ф.: «Мектеп», 1987.
7. Мифтаков К. Кыргыз макал – ылакаптарынын классификациясы -Ф.: «Мектеп», 1950.
8. Мусаева С.А. Кыргызские, русские и английские пословицы и поговорки. -Б., 2003.
9. Токомбаев А. Токтолбойт толкун тьбёлък. –Б., 1995.
10. Linda Flavell. The Wordsworth Dictionary of Proverbs and their origins -М.: 2001.
11. Энциклопедиялык окуу куралы. Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору, - Б.: 2004.

Рецензент: к.ф.н., проф. Абдраева А.Т.

УДК 801.56:802.0:

Эшкараева А.М., А.Т.Абдраева

И.Арабаев ат. КМУ ага окутуучусу., И.Арабаев ат. КМУнин профессордун м.а.

АНГЛИС МАКАЛ-ЛАКАПТАРЫНЫН КЕЛИП ЧЫГУУ ТАРИХЫ

Макал-лакаптар - тарых, турмуш чындыгы, өткөндөрдүн элеси, жашоонун нускасы, адамдардын бири-бирине, айлана-чөйрөдөгүлөргө берген сыны, алардын дүйнөгө, жаратылышка, жаныбарларга, жашоого болгон көз карашы, ой-санаасы, үмүт-тилектери, адат-салты, мүнөздөрүнө чыгарган корутундулары.

Негизги сөздөр: макал-лакаптар; фразеологизмдер; жаңы сөздөр; учкул сөздөр

Эшкараева А.М. И., А.Т.Абдраева

ст.преподаватель КГУ имени И.Арабаева, и.о.проф. КГУ имени И.Арабаева

ИСТОРИЯ ПРОИСХОЖДЕНИЯ АНГЛИЙСКИХ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОК

Пословицы и поговорки это история, правдивая жизнь, образы прошлого, жизненные уклады, взаимоотношение людей друг с другом и окружающей средой, их взгляды на мир, природу, животных, а также сделанные характерные выводы мышлениям, ожиданиям, обычаям и традициям.

Ключевые слова: пословицы и поговорки; фразеологизмы; неологизмы; крылатые выражения

A.Eshkaraeva., A.T.Abdraeva

senior teacher I.Arabaev KSU., as.prof. I.Arabaev KSU

THE HISTORY OF THE ORIGINATE OF ENGLISH PROVERBS AND SAYINGS

Actually proverbs and saying – are history, real life, images of past, lifestyle, relationship of people with each other and with the environment, their views on the world, nature, animals, also final conclusions to the thoughts, expectations, custom and traditions.

Key words: proverbs and saying; phraseological units; neologisms; winged expressions

Язык – это целый мир со свойственной ему структурой, системой ценностей, проблемами и переживаниями. Пословицы и поговорки, фразеологизмы, неологизмы, крылатые выражения и другие средства делают речь более яркой, образной, насыщенной и таким образом, стимулирует коммуникативную, познавательную и эстетическую мотивацию к овладению языком. Пословицы и поговорки представляют собой элемент народного